

Artur Jasiński*

Współczesne miasta a terroryzm: stalowy pierścień wokół centrum Londynu

Wprowadzenie

Zamachy terrorystyczne na Nowy Jork i Waszyngton dokonane 11 września 2001 roku zmieniły spojrzenie na kwestie bezpieczeństwa przestrzeni publicznej. Wielkie metropolie zaczęły być postrzegane jako główne cele międzynarodowych sieci terroru. Dla obrony przed atakiem terrorystycznym zaczęto wprowadzać w nich nadzwyczajne środki bezpieczeństwa, kontroli, nadzoru przestrzeni publicznej i inwigilacji ich mieszkańców. Na ulicach zwiększyła się obecność sił policyjnych, a najważniejsze budynki otoczono pierścieniami fortyfikacji. Ulice dozorowane są przez zautomatyzowane systemy telewizyjne, które kontrolują numery rejestracyjne samochodów, śledzą i rozpoznają rysy twarzy, na podstawie zapisanych algorytmów reagują na nietypowe, wykraczające poza statystyczne normy zachowania. W szczególnie widoczny i odczuwalny sposób zwiększono zabezpieczenia w miastach Ameryki Północnej, gdzie wszystkie ważniejsze budynki, miejsca zgromadzeń i monumenty otoczone zostały pierścieniami posterunków i tzw. *jersey barriers* – betonowymi barierami drogowymi. Jednym z elementów planowania przestrzennego i urbanistyki stał się „czynnik strachu” – *fear factor*¹, który wpływa na kształtowanie współczesnych miast. Liczni badacze podnoszą negatywne efekty wprowadzonych zabezpieczeń, twierdząc przy tym, że mogą one przynieść dla miast większe szkody niż sam terroryzm. „Główne zagrożenie dla miast pochodzi nie od terroryzmu, lecz od polityki antyterrorystycznej, która jest zagrożeniem dla wolności myśli i swobody poruszania się, to jest wartości, które stanowią istotę miejskiego życia”² – napisał Todd Swanstrom.

* Dr inż. arch., Wydział Architektury i Sztuk Pięknych Krakowskiej Akademii im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego; Artur Jasiński i Wspólnicy Biuro Architektoniczne Sp. z o.o.

¹ Por. *Indefensible Space. The Architecture of the National Insecurity State*, red. M. Sorkin, New York–London 2008.

² Cyt. za: J. Coaffee, *Recasting the „Rings of Steel”; Designing Out Terrorism in the City of London*, [w:] *Cities, War and Terrorism*, red. S. Graham, Malden 2004, s. 296.

Tymczasem miasta Wielkiej Brytanii były wielokrotnie świadkami ataków terrorystycznych, zapoczątkowanych w końcu lat 60. ubiegłego wieku serią zamachów bombowych w Irlandii. Ich sprawcą była nacjonalistyczna, podziemna Irlandzka Armia Republikańska (IRA), a szczególnie jej radykalny odłam Tymczasowa IRA³. Zamachy wymierzone były w cele cywilne: śródmieścia miast, dworce kolejowe, zakłady energetyczne i infrastrukturę łączności. Ich celem było wywołanie destabilizacji politycznej i spowodowanie maksymalnych szkód w brytyjskiej gospodarce. Oprócz bezpośrednich zniszczeń zamachy niosły inne negatywne skutki. Z irlandzkich miast wycofywał się biznes, a towarzystwa ubezpieczeniowe odmawiały zawierania umów i pokrycia szkód wyrządzanych przez ataki terrorystyczne. Zmusiło to rząd brytyjski do bezpośredniego zagwarantowania wypłaty ubezpieczeń⁴.

Przemoc na wyspach brytyjskich osiągnęła punkt krytyczny po pacyfikacji katolickiej demonstracji w Derry 30 stycznia 1972 roku, kiedy brytyjscy spadochroniarze, strzelając do tłumu protestujących katolików zabili 19 osób. W odpowiedzi na narastające zagrożenie na ulicach irlandzkich miast wzniesiono zapory i umocnienia. 15 lipca 1972 roku zabudowano betonowymi barierami handlową dzielnicę Londonderry, a kilka dni później, 18 lipca, całe centrum Belfastu otoczone zostało kordonem ogrodzeń, drutu kolczastego i zapór, nazwanym „stalowym pierścieniem” – *ring of steel*⁵. W celu eliminacji zagrożenia wywołanego samochodowymi atakami bombowymi znacznie ograniczono i utrudniono wjazd do strefy. Wiodły do niej tylko strzeżone drogi, zabezpieczone bramami, gdzie prowadzono kontrolę wchodzących osób i wjeżdżających pojazdów. Dla klientów zmotoryzowanych zorganizowano, na terenach poza ogrodzonym centrum miasta, kilka wydzielonych i nadzorowanych parkingów. Działaniom planistycznym towarzyszyły w Belfaście środki zmierzające do podkreślenia terytorialności przestrzeni, poprzez wyraźne zdefiniowanie granic własności poszczególnych posesji oraz widoczna, stała obecność sił policyjnych i wojskowych. Utworzeniu tego łańcucha fortyfikacji towarzyszyły obawy, że w rezultacie syndromu „oblężonej twierdzy” śródmieście utraci handlowy charakter, w efekcie odpychając klientów i wyludniając ulice. Jednak z czasem okazało się, że „stalowy pierścień”, modyfikowany i udoskonalany w kolejnych latach, doprowadził do niemal całkowitego wyeliminowania zamachów bombowych⁶ i do gruntownej rewitalizacji centrum. Powstały handlowe ulice piesze, doszło do znacznego wzrostu inwestycji. Negatywną cechą pierścienia był wzrost zagrożenia terrorystycznego poza centrum, na co szczególnie skarżyli się właściciele sklepów zlokalizowanych poza chronioną strefą.

³ *Provisional Irish Republican Party*, uważana za jedną z najgroźniejszych organizacji terrorystycznych na świecie (*Encyklopedia terroryzmu*, Warszawa 2004, s. 573).

⁴ J. Coaffee, *Terrorism, Risk and the City. The making of a contemporary Urban Landscap*, Hants 2003, s. 74.

⁵ *Ibidem*, s. 20–27.

⁶ W odpowiedzi na utworzenie strefy 22 lipca 1972 terroryści IRA zdetonowali w Belfaście w ciągu 75 minut 22 bomby, jednak wszystkie ataki nastąpiły poza obszarem objętym „stalowym pierścieniem”.

Tabela 1. Dekada zmian w Belfaście

	1974 r.	1984 r.
Zamachy bombowe	62	3
Bramy ze strażnikami	38	Żadnej
Wydzielone miejsca parkingowe (poza ulicami)	400	4500
Ulice piesze	Żadnej	12
Inwestycje sektora prywatnego	Brak	100 milionów £

Źródło: J. Coaffee, *Terrorism, Risk and the City. The making of a contemporary Urban Landscap*, Hants 2003, s. 26.

Na podstawie powyższych danych odnotować należy ścisły związek pomiędzy eliminacją zagrożenia terrorystycznego a ożywieniem gospodarczym śródmieścia Belfastu. W latach 90. ta pozytywna tendencja trwała nadal, w dalszym ciągu ograniczano ruch samochodowy, intensywnie zadrzewiano centrum miasta, które nabierało coraz bardziej „pieszego” charakteru. Druty kolczaste zastępowano stalowymi ogrodzeniami i bramami. Z czasem masywne ogrodzenia wymieniono na niskie płotki, a ręcznie otwierane bramy zastąpiono zautomatyzowanymi szlabanami. Utrzymano nadal ścisłą regulację parkowania samochodów w podziale na dwie strefy: w centrum miasta, w strefie różowej (*pink zone*) obowiązywał całkowity zakaz parkowania, a na niektórych ulicach przyległych, w strefie żółtej (*yellow zone*) parkowanie było dozwolone tylko wieczorem i w święta. W połowie lat 90. XX wieku, kiedy zagrożenie atakami terrorystycznymi Belfastu zmniejszyło się, ograniczono liczbę barier, coraz większą rolę w zapewnieniu bezpieczeństwa pełnił system kamer telewizyjnych⁷. Władze starały się równocześnie zmienić obraz Belfastu w oczach opinii publicznej, zainicjowano międzynarodowe kampanie promocyjne, które przedstawiały centrum miasta jako miejsce bezpieczne i otwarte na biznes. Miasto, które w przeszłości było „utwardzane” i fortyfikowane, jest obecnie „zmiękczone”, terytorialne podziały są coraz częściej zacierane, a szczelne niegdyś granice – otwierane.

Kolejne fale ataków, przeprowadzone przez IRA w latach 70. i 80. wymierzone były już w miasta angielskie, przede wszystkim Londyn. Rada Tymczasowej IRA doszła do wniosku, że ataki na cele w Irlandii Północnej nie są skuteczne i nie zmuszą rządu brytyjskiego do wycofania swoich wojsk z Ulsteru, i rozkazała, aby „uderzyć w cele o znaczeniu gospodarczym, politycznym, militarnym i sądownictwo [...] przy ograniczeniu do minimum ofiar w ludziach”⁸. Obiektami kolejnych ataków stały się londyńskie stacje metra King’s Cross i Euston (1973), gmach Parlamentu (1974), puby w Londynie i w Birmingham, gdzie zginęło 21 osób (1974), pałac Westminster (1979), a nawet słynny dom towarowy Harrods (1983). 12 października 1984 roku Tymczasowa IRA podłożyła bombę w Grand Hotelu w Brighton, podczas konferencji Partii Konserwatywnej. Zginęło wtedy pięć osób, a głównym celem zamachowców była prawdopodobnie ówczesna premier Wielkiej Brytanii Margaret Thatcher. Już w 1989 roku, wzorując się na antyterrorystycznych doświadczeniach z Belfastu, za pomocą wysokich metalowych ogrodzeń i bram zamknięto publiczny dostęp do

⁷ J. Coaffee, *Terrorism, Risk and the City*, op. cit., s. 28.

⁸ *Ibidem*, s. 75.

Downing Street, przy której mieści się siedziba premierów Wielkiej Brytanii. W 1991 roku nastąpiła odpowiedź IRA: siedziba premiera została ostrzelana z moździerza zamontowanego w furgonetce.

Fot. 1. Zabezpieczenia Downing Street w Londynie, przy której mieści się siedziba premiera Wielkiej Brytanii (fot. autor)

Do ostatniej fali ataków bombowych przeprowadzonej przez Tymczasową IRA doszło w latach 90., kiedy celem stały się śródmieścia miast, a w szczególności biznesowe centrum Londynu – City. Terroryści irlandzcy poświęcali coraz więcej uwagi na medialną i symboliczną wymowę zamachów. 20 czerwca 1990 roku bomba wybuchła przed londyńską giełdą. Kolejne cele w City atakowano bombami o wielkiej mocy, umieszczonymi w furgonetkach i w samochodach ciężarowych, pozostawionych na ulicach: Furnival, Coleman i St. Mary Axe⁹ w 1992 oraz Bishopsgate w 1993 roku. Przed detonacją bomby zazwyczaj wysyłano ostrzeżenia, stąd brała się stosunkowo mała liczba śmiertelnych ofiar zamachów, lecz skala zniszczeń materialnych była ogromna¹⁰. Zaatakowano także drugą, obok City, londyńską dzielnicę biznesu – podmiejskie Docklands: w 1992 roku udało się szczęśliwie rozbroić bombę podłożoną przy wieżowcu *Canary Wharf Tower*, tragiczny okazał się jednak kolejny atak, na South Quay, 9 lutego 1996 roku, w którym zginęły dwie osoby.

⁹ W miejscu zniszczonego 10 kwietnia 1992 roku i potem wyburzonego budynku Baltic Exchange, przy St. Mary Axe 30, zbudowano w latach 2000–2004 słynny budynek Swiss Re, autorstwa sir Normana Foster, tzw. Gherkin.

¹⁰ Straty po zamachu bombowym w 1992 roku, w którym zginęły trzy osoby, oszacowano na 800 milionów funtów, w efekcie zamachu z 24 kwietnia 1993 roku zginęła jedna osoba, a straty materialne wyniosły ponad miliard funtów.

15 czerwca 1996 roku dokonano największego z powojennych zamachów bombowych na terenie Wielkiej Brytanii. W godzinach przedpołudniowych, w śródmieściu Manchesteru, na jednej z głównych ulic – Corporate Street, pomiędzy domami towarowymi Marks & Spencer a Arndale Centre zdetonowano ciężarówkę wypełnioną 1500 kg materiału wybuchowego. Dzięki ostrzeżeniu wysłanemu na godzinę przed zamachem zdołano ewakuować z zagrożonego obszaru ludzi i – szczęśliwie – nikt nie zginął. Pomocy udzielono 200 osobom – głównie ofiarom latających odłamków szkła. Wybuch spowodował jednak znaczne szkody materialne: zniszczonych zostało 50 000 m kw. powierzchni handlowej i ponad 25 000 m kw. powierzchni biurowej zlokalizowanej w okolicznych budynkach. W następstwie ataku podjęto decyzję o przebudowie znacznego obszaru miasta. Prace o charakterze rewitalizacyjnym dotyczyły terenu znacznie wykraczającego poza obszar zniszczeń spowodowanych atakiem. W procesie odbudowy pomógł znacznie fakt, że miasto Manchester przygotowywało się wówczas do Igrzysk Wspólnoty Brytyjskiej, które odbyły się tam w 2002 roku. Jedynym świadectwem ataku jest dziś okrągła skrzynka pocztowa (*pillar box*), położona w bezpośrednim sąsiedztwie epicentrum wybuchu, która cudem przetrwała nienaruszona, i na której zamontowano tabliczkę upamiętniającą to wydarzenie.

Fot. 2. Centrum Manchesteru po zamachu bombowym dokonany 15 czerwca 1996 roku.

Ataki na londyńskie City, globalne centrum biznesu, w którym na jednej mili kwadratowej (tzw. *Square Mile*) skoncentrowany został brytyjski sektor usług finansowych, przynoszący gospodarce narodowej ogromne zyski, odebrane zostały jako bardzo poważne i dalekosiężne zagrożenie. Podjęto szereg działań prewencyjnych, przystępując

do zabezpieczenia centrum miasta i fortyfikacji poszczególnych obiektów. Należy w tym miejscu przypomnieć, że obronny charakter City of London leżał u podstaw jego powstania: w roku 43 naszej ery wzniesiono tu, w oparciu o brzegi rzek Tamizy i Fleet, wykorzystując naturalne, topograficzne zalety lokalizacyjne, warowny, rzymski obóz, który około roku 200 naszej ery został otoczony kamiennymi murami. Z biegiem czasu funkcja City zmieniła się, przeistaczając się z obronnego fortu w stolicę Brytyjskiego Imperium, a następnie w globalne centrum handlu i finansów. W latach 80. ubiegłego wieku światowa pozycja City została podkreślona wzniesieniem wielu prestiżowych budynków, należących do międzynarodowych instytucji finansowych: banków i towarzystw ubezpieczeniowych, które nadały „mili kwadratowej” znaczenia i prestiżu. W latach 1985–1995 jedna trzecia budynków w City została przebudowana lub wzniesiona na nowo¹¹. Procesowi modernizacji towarzyszyły starania, aby zachować i kultywować dziedzictwo, w rezultacie stworzona została synergia tego co stare i tego co nowoczesne, powstało miejsce jedyne w swoim rodzaju, pełne witalnej siły, tradycji i symboliki, na którym skupiła się uwaga biznesu, mediów i turystów. Niestety, to szczególne miejsce przyciągnęło także terrorystów, stając się w latach 1990–1993 sceną dla serii zamachów bombowych.

Seria ataków bombowych w Londynie doprowadziła do wzmożenia kontroli i wprowadzenia szczególnych zabezpieczeń jego centralnych dzielnic, wzorowanych na uprzednich doświadczeniach w Belfaście, realizowanych za pomocą środków technicznych i technologicznych. Wprowadzono znaczne ograniczenia ruchu kołowego i bezprecedensowy w skali system nadzoru wizyjnego. Przyjęto wymierzone w terrorizm ustawy¹², poszerzające zakres uprawnień przekazanych siłom policyjnym. W zabezpieczeniu antyterrorystycznym centralnej dzielnicy City wykorzystano doświadczenia z Belfastu. W City także przyjęto terytorialny model ochrony, centrum Londynu wzorem obronnej twierdzy otoczono kordonem bezpieczeństwa, a dostęp do niego poprowadzono przez ograniczoną liczbę bram wjazdowych. Z dotychczasowych ponad trzydziestu możliwości wjazdu do centralnej dzielnicy miasta pozostawiono tylko siedem wjazdów, całodobowo kontrolowanych przez uzbrojoną policję. Ponadto wzmocniono ochronę budynków najbardziej narażonych na atak. Zwyczajowe sposoby ochrony budynków to „utwardzenie” przedpola, ograniczenie możliwości dojazdu i podjazdu pod budynek, ograniczenie liczby wejść i ścisła kontrola dostępu do budynku, a także wprowadzenie całodobowej, widocznej ochrony fizycznej.

Ewolucja systemu zabezpieczeń centralnej dzielnicy Londynu przedstawiona w tabeli 2 pokazuje, jak główni aktorzy instytucjonalni: zarząd miasta (Corporation of London) i policja miejska (City Police) wraz z państwowymi służbami odpowiedzialnymi za bezpieczeństwo państwa reagowali na rozwój sytuacji i zmiany ewentualnych zagrożeń. Działania głównych aktorów były konsultowane zarówno z zarządami dzielnic (*Boroughs*), jak i głównymi organizacjami biznesowymi, tzw. „City Fathers”, do których zaliczają się m.in. Bank of England, Stock Exchange i Lloyds. Przedsięwzięcia o charakterze antyterrorystycznym zostały włączone w szerszy nurt polityki planistycznej, której celem było także ograniczenie ruchu kołowego i ochrona środowiska. Działania te były w latach 90. poddane kilkakrotnie konsultacji publicznej¹³.

¹¹ J. Coaffee, *Terrorism, Risk and the City*, op. cit., s. 84.

¹² *Terrorist Act 2000* z 20 lipca 2000 roku i *Prevention of Terrorist Act 2006* z 30 marca 2006 roku.

¹³ M.in. *The Way-Ahead – Traffic and the Environment – Results of Statutory Consultation and Public Notice* (1994), *Traffic and Environmental Zone – Western Extension – Evaluation Report* (1997).

Tabela 2. Ewolucja „stalowego pierścienia” – zabezpieczenia antyterrorystycznego centralnej dzielnicy Londynu

Faza	Okres	Kluczowe wydarzenia	Podjęte działania
Odnotowanie problemu	1990 – kwiecień 1992	- Początek kampanii IRA wymierzonej w gospodarkę angielską - Zamach bombowy na giełdę (lipiec 1990) - Zamach bombowy na Festival St. (luty 1992)	- Zwiększona obecność sił policyjnych - Planowanie systemów zabezpieczeń o charakterze ogólnomiejskim
Opanowanie problemu	kwiecień 1992 – kwiecień 1993	- Zamach bombowy na St Mary Axe (kwiecień 1992) - Zamach bombowy na Colman St (czerwiec 1992)	- Punkty kontrolne nadzorowane przez uzbrojonych policjantów - Zmiana organizacji ruchu pojazdów - Wprowadzenie kamer telewizyjnych
Odstraszanie	kwiecień 1993 – wrzesień 1994	- Zamach bombowy na Bishopsgate (czerwiec 1993) - Organizacje biznesowe wnioskuje o podniesienie poziomu bezpieczeństwa - Udaremniony zamach bombowy na Wormwood St (sierpień 1993)	- Wprowadzono system posterunków kontrolujących wjeżdżające do City pojazdy - Udoskonalono system kamer CCTV nadzorowanych przez policję - Zintegrowano prywatne systemy CCTV - Zwiększono strefy objęte zakazem parkowania
Optymizm	wrzesień 1994 – luty 1996	- Zawieszenie ognia wprowadzone przez Tymczasową IRA	- Ograniczono obecność patroli policyjnych - Wprowadzono na stałe posterunki kontrolowane przez policję - Udoskonalono policyjny system CCTV
Reaktywacja	luty 1996 – luty 1997	- Zamach bombowy w Dockland (luty 1996) - Kolejne ataki w Londynie i w Manchesterze	- Wzmocniona obecność sił policyjnych - Zwiększona liczba punktów i intensywność kontroli pojazdów - Wprowadzenie ustawodawstwa zezwalającego na zatrzymania i przeszukiwanie podejrzanych osób
Rozwój	luty 1996 – czerwiec 1999	- Decyzja o powiększeniu 'Ring of Steel' w kierunku zachodnim	- Powiększenie obszaru strefy - Rozbudowa i udoskonalenie systemu CCTV - Podniesienie znaczenia aspektów proekologicznych przyjętych rozwiązań
Przyswojenie	czerwiec 1999 – wrzesień 2001	- Pierwszomajowe manifestacje i antykapitalistyczne zamieszki (czerwiec 1999) - Groźby ze strony irlandzkich terrorystów-dysydentów	- Wzmocnienie ochrony prywatnych budynków - Polepszenie współpracy pomiędzy policją i innymi służbami - Nowe ustawodawstwo antyterrorystyczne

Ewaluacja	wrzesień 2001– do chwili obecnej	- Zamach na Nowy Jork (wrzesień 2001) - Obawa przed kolejnymi atakami	- Ewaluacja zabezpieczeń i procedur antyterrorystycznych - Zwiększona liczba stanów alarmowych - Podniesienie stanu gotowości służb, szczególnie podczas ważnych wydarzeń
-----------	-------------------------------------	--	---

Źródło: J. Coaffee, *Terrorism, Risk and the City*, op. cit., s. 88.

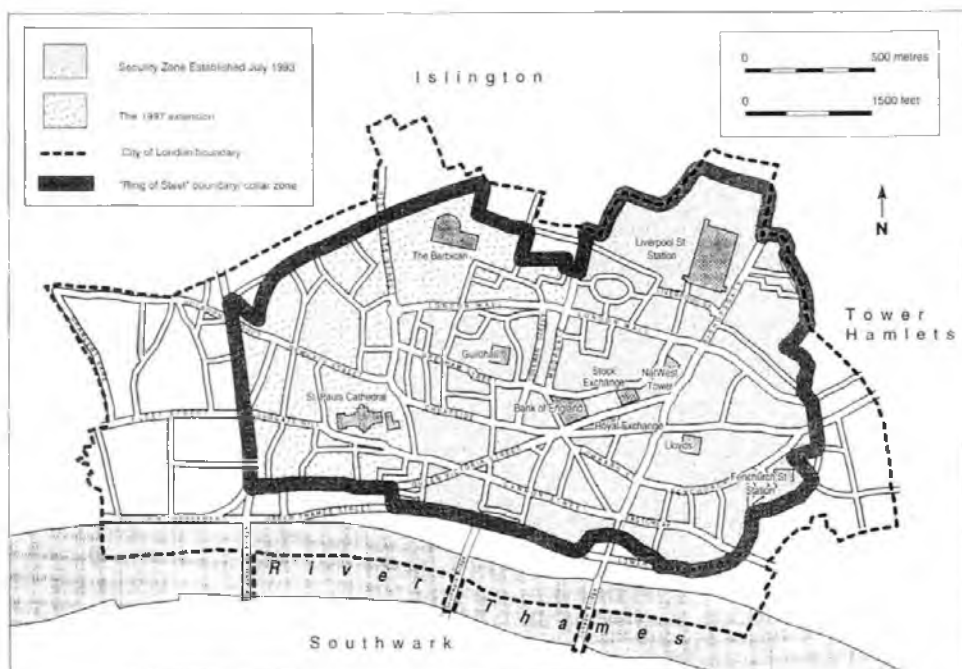
Londyński „stalowy pierścień” – *The Ring of Steel* – uruchomiono w lipcu 1993 roku. Pojęcie to było raczej metaforyczne, gdyż w Londynie kordon bezpieczeństwa był realizowany mniej widocznymi niż w Belfaście metodami. Ulice zostały zamknięte stalowymi słupkami, a pasy dojazdowe do punktów kontrolnych oznakowane plastikowymi pachołkami. Z czasem system ten potocznie nazwany został *The Ring of Plastic* – „plastikowy pierścień”, jednak obecność środków ochrony i kontroli policyjnej była powszechnie odczuwalna. Wielu z wjeżdżających do centrum miasta kierowców nie znało istoty wprowadzonych zabezpieczeń, gdyż nie eksponowano publicznie ich antyterrorystycznej funkcji. Przeciwnie, wprowadzone zmiany tłumaczono jako środki zmierzające do ograniczenia ruchu kołowego w centrum, wprowadzone w celu usprawnienia komunikacji i ochrony środowiska naturalnego. Oficjalnie system antyterrorystycznych regulacji i zabezpieczeń nazywany był Eksperymentalną Organizacją Ruchu (Experimental Traffic Scheme). Z biegiem czasu zakres terenu objętego ochroną zwiększał się i obecnie wynosi ponad 75% powierzchni City.

Ochronę terytorialną wzmocniono poprzez nadzór telewizyjnych kamer, zarówno państwowych, jak i prywatnych operatorów. Siły policyjne zainicjowały akcję nazwaną Camera Watch, zachęcając lokalny biznes do montowania systemów dozoru wizyjnego (CCTV – Close Circuit Television) w skoordynowany wzajemnie sposób, tak aby nadzór wizyjny pokrywał także teren miasta i ulice w sąsiedztwie strzeżonych nieruchomości. W miejscach kontrolowanego wjazdu do city zamontowano najbardziej zaawansowany system kamer. Od lutego 1997 roku wprowadzono tam system kamer cyfrowych, połączony z policyjną bazą danych (ANPR – Automatic Number Plate Recording), który jest w stanie automatycznie rejestrować wszystkie tablice rejestracyjne samochodów wjeżdżających do City, w ciągu 4 sekund rozpoznać podejrzane numery i dać sygnał do posterunków kontrolnych. W roku 2002 w Londynie działało już 1500 policyjnych kamer, w tym wiele podłączonych do systemu ANPR, powodując, że Londyn stał się miastem o największym nasyceniu tymi urządzeniami. Statystyczny londyńczyk fotografowany jest codziennie przez około 300 kamer¹⁴.

¹⁴ K. Szymborski, *Kamera nabiera rozumu*, „Polityka” z 21.07.2007.

Fot. 3. Z czasem tzw. Ring of Steel w londyńskim City został przekształcony w kontrolowaną strefę ograniczonego ruchu (fot. autor).

Fot. 4. Obszar Ring of Steel w centrum Londynu (oprac. własne na podstawie: J. Coaffee, *Terrorism, Risk and the City*, op. cit., s. 118).

Także druga londyńska dzielnica biznesu, Docklands, po zamachach bombowych na początku lat 90. zrealizowała w 1996 roku, wzorując się na City, własną strefę ochronną tzw. „żelazny kołnierz” (*Iron Collar*). Stanowi ona połączenie szeregu metod: zredukowano liczbę wjazdów do czterech, kontrolowanych przez uzbrojone posterunki policyjne i kamery cyfrowe podłączone do systemu ANPR, ograniczono możliwości parkowania przy krawężnikach ulic, wprowadzono znaczną liczbę kamer telewizyjnych i zainstalowano nowoczesne, rozbudowane systemy kontroli dostępu. W przeciwieństwie do taktyki przyjętej w śródmieściu Londynu, w Docklands wyraźnie podkreślano antyterrorystyczny charakter zabezpieczeń: informowały o tym wielkie tablice ustawione przy bramach wjazdowych.

Wydarzenia 11 września 2001 roku spowodowały w Londynie dalszy, odczuwalny wzrost poziomu zabezpieczeń i liczby patroli policyjnych. Wobec świadomości zagrożenia nowymi formami terroryzmu międzynarodowego, a szczególnie możliwością ataków samobójczych, zastanawiano się, do jakiego stopnia istniejące środki ochronne, głównie elektroniczne, mogą temu zagrożeniu zapobiec. W rezultacie zdecydowano o wprowadzeniu fizycznych zabezpieczeń budynków najbardziej narażonych na atak, co doprowadziło do ich literalnej fortyfikacji. Na przykład ambasada USA w Londynie otoczona została kilkoma pierścieniami umocnień: barierkami ograniczającymi ruch pieszy, wysokimi po pas barierami betonowymi i siatką o trzymetrowej wysokości. Terenu wokół budynku pilnują uzbrojeni strażnicy. W podobny sposób chronione są budynki rządowe: gmach parlamentu i komendy policji. Po pewnym czasie bloki betonowych zapór pomalowano na czarno, aby zmniejszyć skalę ich wizualnego oddziaływania. W chwilach największego zagrożenia (luty 2003) lub prowadzonych ćwiczeń (lato 2003), na ulicach Londynu i wokół lotniska Heathrow spotkać można było oddziały wojskowe, pojazdy pancerne i czołgi¹⁵.

W lutym 2003 roku system ANPR został rozbudowany i obejmuje całe miasto. Na najbardziej zatłoczonych i ruchliwych ulicach zamontowano kolejne 450 kamer cyfrowych o bardzo wysokiej rozdzielczości, które monitorują natężenie ruchu samochodów i kontrolują ich numery rejestracyjne. System stałych kamer uzupełniony jest o kamery mobilne, instalowane w samochodach policyjnych i śmigłowcach. Rozbudowany system nadzoru wizyjnego umożliwia nie tylko monitorowanie dróg, ulic i sieci transportu publicznego, ale też pozwala na śledzenie poszczególnych samochodów i osób oraz umożliwia rejestrację i archiwizację wszystkich zdarzeń. To właśnie dzięki rozbudowanemu systemowi dozoru wizyjnego, sieci kamer zainstalowanych w miejscach publicznych, po samobójczych atakach terrorystycznych w londyńskim metrze dokonanych w lipcu 2005 roku możliwa stała się szybka rekonstrukcja wydarzeń i identyfikacja sprawców. Obecnie trwają utajnione prace nad udoskonaleniem technologii CCTV, tak aby kamery pozwalały na biometryczną identyfikację twarzy kierowców i przechodniów.

¹⁵ J. Coaffee, *Rings of Steel, Rings of Concrete and Rings of Confidence: Designing out Terrorism in Central London pre and post September 11th*, „International Journal of Urban and Regional Research” 2004, nr 1, s. 206.

Fot. 5. Posterunki kontrolne na wjeździe do Docklands – tzw. *Iron Collar* (fot. autor).

Fot. 6. Pomalowane na czarno bariery strefowe przed budynkiem parlamentu w Londynie (fot. autor).

Fot. 7. Bariera strefowa wokół ambasady USA przy Grosvenor Square w Londynie. Stan w roku 2011 (fot. autor).

Fot. 8. Kamery monitoringu miejskiego ANPR zamontowane na wjeździe do City (fot. autor).

Mniej widocznym, ale nie mniej ważnym od fizycznych i technicznych zabezpieczeń centrum miasta był zespół działań podjętych w celu ograniczenia ryzyka finansowego ponoszonego przez właścicieli nieruchomości i firmy ubezpieczeniowe, związanego z zagrożeniem terrorystycznym. Ewentualność wycofania możliwości ubezpieczenia nieruchomości w City, spowodowana wzrostem ryzyka zamachów bombowych groziła całkowitą destabilizacją rynku nieruchomości i utratą przewodniej roli Londynu w łańcuchu miast globalnych¹⁶. Podjęte działania zmierzały z jednej strony do podzielenia i przeniesienia potencjalnego ryzyka poprzez reasekurację ubezpieczeń na rynkach światowych i poprzez zaangażowanie rządu brytyjskiego, który udzielił gwarancji ubezpieczeniowych dla nieruchomości położonych w City, a z drugiej – do wzmocnienia poziomu zabezpieczeń i ochrony poszczególnych nieruchomości. Ogromny rozmiar potencjalnych strat powodował, że ich ubezpieczenie przekraczało możliwości indywidualnych kompanii ubezpieczeniowych, i że konieczne stało się odwołanie do gwarancji rządowych, podobnie jak miało to uprzednio miejsce w Irlandii. W tym celu angielski rząd utworzył specjalny fundusz, mający za zadanie gromadzić środki przeznaczone na wypłatę odszkodowań związanych z atakami terrorystycznymi. 21 grudnia 1992 roku utworzono przy Zrzeszeniu Ubezpieczycieli (Pool of Insurers) wydzielony fundusz reasekuracyjny (Pool Reinsurance) zwany potocznie Pool Re, na którym gromadzone były potencjalne zyski ubezpieczycieli związane ze zwiększonymi stawkami ubezpieczeń. Wypłata świadczeń była ponadto gwarantowana przez państwo, co oznaczało w praktyce przeniesienie ryzyka związanego z zamachami terrorystycznymi na całą brytyjską gospodarkę. Firmy ubezpieczeniowe nalegały także na podniesienie poziomu zabezpieczeń poszczególnych budynków, głównie poprzez ich fortyfikację, wprowadzenie systemów kontroli dostępu i monitoringu telewizyjnego, oraz stałą, widoczną obecność służb ochrony. Także najemcy budynków zachęcani byli do implementacji systemów kontroli i dozoru, do zabezpieczania otworów okiennych kurtynami przeciwwybuchowymi i foliami, których zadaniem jest zapobieganie rozpryskaniu się szkła.

Rozwiązania zastosowane w Londynie współgrają z terytorialną teorią zwalczania przestępczości i zapewnienia porządku w miejscach publicznych, zainicjowaną w latach 70. ubiegłego wieku pracami C. Ray Jeffreya: *Crime Prevention through Environmental Design* (1971) i Oscara Newmana: *Defensible Space – Crime Prevention through Urban Design* (1972). Doktryny te rozwijane są obecnie w Wielkiej Brytanii pod nazwą *Design out Terrorism*. Działania te cieszą się akceptacją dużej części społeczeństwa brytyjskiego, które uważa, że dzięki nim poprawia się „jakość życia”. Londyńska policja uważa, że lokalne społeczności są ważnym orężem walki z zagrożeniem terrorystycznym i prowadzi z nimi ścisłą współpracę w ramach akcji *Communities defeat terrorism*¹⁷. Charakterystyczna dla społeczeństwa brytyjskiego, a szczególnie dla londyńczyków, jest stoicka postawa nieulegania panice i niepoddawania się agresorom, określana często jako podejście *business as usual*. Niemniej jednak działania antyterrorystyczne bywają przedmiotem krytyki: przeszukiwania samochodów i osób oraz bezustanny dozór telewizyjny traktowane są jako naruszenie swobód obywatel-

¹⁶ Według różnych autorów, Londyn występuje w zestawieniu głównych miast wśród trzech najważniejszych na świecie w 25 (na 26 analizowanych) pracach, [za:] D. Szymańska, *Urbanizacja na świecie*, Warszawa 2008, s. 273.

¹⁷ City of London Police, *Crime – Terrorism*, www.cityoflondon.police.uk/crime/terrorism.htm.

skich, a niewątpliwa, udowodniona skuteczność działania stref, wywołuje zarzut fragmentaryzacji przestrzeni miejskiej i przenoszenia ryzyka do innych, mniej chronionych rejonów miasta.

Fot. 9. Budynek Swiss Re w Londynie (Foster and Partners), zbudowany w miejscu zniszczonego w zamach bombowym budynku Baltic Exchange (fot. autor).

Pomimo podnoszonych zastrzeżeń londyńskie „stalowe pierścienie” oceniane są powszechnie jako przedsięwzięcia udane¹⁸. Zabezpieczenia i regulacje dotyczące ruchu samochodowego wrosły już w klimat miasta i traktowane są przez mieszkańców, kręgi międzynarodowego biznesu, organizacje społeczne i władze lokalne jako oczywistość, jako element codziennego, wielkomiejskiego życia. Zastosowane w Londynie, wokół centralnych dzielnic biznesu zabezpieczenia i regulacje, „stalowe pierścienie” przyczyniły się do znacznej poprawy zarówno stanu, jak i poczucia bezpieczeństwa wśród ich mieszkańców i użytkowników. Od czasu ich implementacji odnotowano spadek przestępczości, zmniejszenie liczby wypadków drogowych i ograniczenie emisji zanieczyszczeń. Szczególną rolę w systemie zabezpieczeń odgrywa system dozoru wizyjnego. Tylko w 1998 roku, dzięki kamerom telewizyjnym, dokonano 340 aresztowań i odzyskano 359 ukradzionych samochodów. W latach 2001–2002 za pomocą tego systemu wykryto ponad 12 000 przestępstw i skazano ponad 6 000 ich sprawców¹⁹. W materiałach promocyjnych londyńskie City jest obecnie przedstawiane jako przyjazne i bezpieczne miejsce do prowadzenia biznesu.

Na zakończenie należy podkreślić, że w Londynie został wdrożony – i nadal jest rozwijany – jeden z najbardziej zaawansowanych na świecie systemów elektronicznego dozoru i monitoringu miejskiego, stanowiący zarówno uniwersalny instrument kontroli stanu bezpieczeństwa, ruchu drogowego i porządku publicznego, jak i wyrafinowane narzędzie władzy. Powstaje groźba, że mieszkańcy miasta staną się przedmiotem technologicznego, zautomatyzowanego zarządzania²⁰, opartego na zasadach segregacji i kontroli dostępu. System ten może być użyty także w innych, rozmaitych celach: może stanowić środek kontroli działalności politycznej i społecznej, może zacierać różnice pomiędzy strefą prywatną i publiczną obywateli, może być narzędziem polityki wykluczenia, eliminując „niepożądanych” lub „innych-obcych” z przestrzeni publicznej miasta. Lecz ta groźba nie zniechęca nikogo – przeciwnie, w ślady Londynu idą kolejne metropolie, w tym także miasta amerykańskie. W 2008 roku nowojorska centralna dzielnica biznesu na południowym Manhattanie została objęta elektronicznym nadzorem, ograniczeniami ruchu samochodowego i zabezpieczeniami technicznymi, wzorowanymi na londyńskim przykładzie²¹. Nowojorskie ulice monitorowane są przez kamery cyfrowe o wysokiej rozdzielczości, które w oparciu o algorytmy wykrywają nietypowe zachowania pojazdów i przechodniów, alarmując o tym służby policyjne. Wjazdu do strefy strzegą czujniki i sensory, poszukujące materiałów radioaktywnych, skażeń biologicznych i chemicznych, oraz mechaniczne bariery, zdolne do tego, by w razie zagrożenia natychmiast zamknąć ulice i zablokować ruch.

¹⁸ J. Coaffee, *Rings of Steel, Rings of Concrete and Rings of Confidence*, op. cit., s. 295.

¹⁹ *Ibidem*, s. 294.

²⁰ Tzw. Automated Socio-Technical Environments (ASTE)s system opisany przez M. Lianos i M. Douglasa; *Dangerization and the end of deviance: The Institutional Environment*, „British Journal of Criminology” 2000, nr 40, s. 261–278.

²¹ Tak zwany *Lower Manhattan Security Initiative*; zob. www.nyc.gov/html/nypd/html/pr/pr_2009_005.shtml.